

τῶν Ἀγρῶν, ποτὲ δὲ ἐν τῷ τῶν Παρισίων. Τῷ 1679 κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου καταλιπὼν τὸ Port-Royal ἐγκατέστη εἰς Πομπόννην δι' ἐπιστολῶν μόνον συγκοινωνῶν μετὰ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ ἀδελφῶν. Ἡ ἀπειρος αὕτη ἐργασία τῆς Βίβλου, αἱ Ἑρμηνεῖαι καὶ ἡ τελεία μετάφρασις εἶνε τὸ μέγα καὶ κύριον μνημεῖον τοῦ Saci ὡς συγγραφέως (1). Ἡ μετάφρασις αὐτοῦ ἐγένετο ἡ βᾶσις πάσης ἄλλης νεωτέρας ἐπὶ τῆς βίβλου ἐργασίας. Τῷ 1683 ἀσθενήσαντα ἐκόμισαν εἰς Παρίσιους, μετὰ τὴν ἀνάρρωσίν του ὁμῶς ἐπανελθὼν εἰς Πομπόννην ἀπέθανεν ἐβδομηκοντούτης τῷ 1684, μετ' αὐτοῦ δὲ συνετελεύτησε καὶ τὸ Port-Royal. «Τὸ στέμμα τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ἐπέσεν», ἔγραφεν ὁ ἀββᾶς Βουαλώ. «Μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ἀγίων, λέγει ὁ ἱστορικὸς τοῦ Port-Royal, ὁ Saci κατέχει θέσιν οἷαν ὁ Guillaume d'Orange μεταξὺ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἡρώων, ὡς ἐξομολογητῆς δὲ διευθυντῆς τοῦ Port-Royal κατέχει ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ εὐσεβοῦς τούτου ἀναχωρητηρίου. Ἀλλὰ τὸ Port-Royal ἐκπροσωπεῖται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀρνῶλ καὶ Νικόλ. Ὁ Ἀρνῶλ, ὡς ὁ κύριος ἐκπρόσωπος τῆς Ἰανσενείου αἵρέσεως, ἔτυχε τῶν μεγαλύτερων καταδιώξεων δι' ὃ καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Γαλλίας, ἀπολαύων ἀντὶ παντὸς ἀγαθοῦ, ὅπερ ἐστερήθη, τὴν εὐχαρίστησιν νὰ γράφῃ ἐλευθέρως, λέγει ὁ Βολταῖρος. (2)

(Ἀκολουθεῖ).

Ο ΕΝ ΤΩ ΣΠΗΛΑΙΩ ΜΕΛΙΔΟΝΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

Πηγμὸς 500 Χριστιανῶν κατὰ τὸ ἔτος 1822.

Ἐκ τοῦ Ἀγγλιστοῦ

ὑπὸ

N. I. ΔΑΡΜΑΡΟΥ

Παρεισάγομεν ἐν εἵδει παραρτήματος μετάφρασιν ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ τῆς τραγικωτάτης σκηνῆς τῆς μνησθείσης ἐν τῇ περὶ Λαθυρίνων (1) μελέτῃ, λαβούσης χώραν εἰς Κρήτην ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ Μελιδονίου, ἐπαρχία Ἀποκωρόνου, ὡς περιγράφει ταύτην ὁ περιηγητῆς Ἀγγλὸς Πάσχλεϋ περιοδεύσας τὴν νῆσον κατὰ τὸ 1834 εἰς τὸ δίτομον πόνημα αὐτοῦ ἐκδοθὲν ἐν Λονδίῳ τῷ 1837.

Μετὰ ἡμισείας ὥρας πορείαν, λέγει ὁ Πάσχλεϋ, ἀνέβημεν ἀπὸ τοῦ χωρίου Μελιδονίου εἰς τὴν εἰσοδὸν τοῦ σπηλαίου, προτιθέμενος νὰ γράψω τοὺς ὠραίους αὐτοῦ σταλακτίτας ἀμιλλωμένους ἀξίως τῶν τοῦ σπηλαίου τῆς Ἀντιπά-

ρου. Ἀλλὰ πρὶν τούτου, ἀναφέρω συνοπτικῶς νέαν ἱστορίαν σχετικὴν τοῦ αὐτοῦ σπηλαίου, μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι θὰ διεγείρῃ τὸ διαφέρον καὶ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἀναγνώστου.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ 1822 ἔτους, ὁ Χασὰν Πασᾶς, θεῖος τοῦ νῦν διοικητοῦ τῆς Κρήτης Μουσταφᾶ Πασᾶ, ἐκστρατεύσας ἐκ Χανίων εἰς Ἡράκλειον, μετέβη μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς Μελιδόνιον. Οἱ ἀτυχεῖς χριστιανοὶ ἔφευγον ὅθεν ἐκεῖνος διήρχετο, τὸ δὲ περὶ οὗ ὁ λόγος σπήλαιον ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν περιοίκων ὡς τὸ ἀσφαλέστερον ἄσυλον παντὸς ἄλλου τοιοῦτου διὰ τε τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς μὴ δυναμένους νὰ περιπλανῶνται εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄρη, ἵνα μείνωσιν ἐντὸς αὐτοῦ ἕως οὗ ἡ κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐφοδὸς τοῦ ἐχθροῦ παρέλθῃ. Ἐκ συννενοήσεως ὅθεν πλείστοι κάτοικοι τοῦ Μελιδονίου, καὶ ἄλλοι τῶν παρακειμένων χωρίων προσέφυγον εἰς τὸ σπήλαιον τοῦτο, καὶ μάλιστα γυναῖκες καὶ παῖδες, καὶ ἔμενον ἐν αὐτῷ. Ἐν τῷ μυχῷ εὗρον ἀφθονον ὕδωρ καὶ ἤρουν ὀλίγα ὄπλα νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν εἰσοδὸν ἐνκντὶον πολυαριθμοῦ στρατοῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐφοβοῦντο οὐδεμίαν προσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ. Διαβὰς ὁ Πασᾶς ἐντεῦθεν χωρὶς νὰ ἐνοχλήσῃ αὐτοὺς, ἐξήλθον ἐκ τοῦ κρησφυγέτου αὐτῶν ἐπιστρέψαντες καλῶς ἔχοντες εἰς τὰς ἐστίας των.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χασὰν Πασᾶ ἀναλαβόντες τὴν ἀρχηγίαν ὁ Χουσεῖν Βέης, καὶ ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς, ἔχων τότε τὸν βαθμὸν Βέη, ἦλθον μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῶν εἰς Μελιδόνιον· αἱ οἰκογένειαι τῶν περιχώρων προσέφυγον καὶ τότε εἰς τοῦτο τὸ σπήλαιον ὡς καὶ ἐπὶ Χασὰν Πασᾶ, ἀλλ' ἤδη ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν οὐ μόνον ὅσα τῶν ἐκλεκτοτέρων σκευῶν ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ των τὰ ποίμνια καὶ τρόφιμα ἱκανὰ γινώσκοντες καλῶς ὅτι πᾶν ὅ,τι ἤθελον καταλίπει ἔμελλε νὰ λεηλατηθῇ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ περιστάσει προσφυγόντες ἦσαν πλέον τῶν τριακοσίων ψυχῶν.

Κατὰ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις τὰ κρησφύγετα ἢ ἄσυλα τῶν Κρητῶν ἦσαν σπήλαια τὰ ὅποια εἰς τοὺς παλαιοτέρους χρόνους ἐχρησίμευον εἰς παραπλησίαις περιστάσεσι, καὶ ὡς λέγει ὁ Ἡσύχιος καὶ ὁ Σουΐδας, «Κρησφύγετα τὰ πρὸς τοὺς χειμῶνας στεγνὰ καὶ ὑπερῶμακτα· οἱ δὲ φασὶν ὅτι Κρητες ἔφυγον εἰς σπήλαιά τινα, ὅθεν ἐκεῖνα ὠνομάσθησαν Κρησφύγετα» καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο καθόλου ὑπολαμβάνεται σπήλαιον παρέχον ἄσυλον ἐν ὧρα κινδύνου.

Μάτην ὁ Χουσεῖν Βέης προσεκάλει τοὺς φυγάδας χριστιανούς νὰ ἐξέλθωσι τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῶν κρύπτῃς, ὁ ἀπεσταλμένος πυροβοληθεὶς ἔπεσε νεκρός. Ὁ Πασᾶς τότε ὀργισθεὶς σφόδρα, διέταξε τὴν ἐκβίασιν τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου, ἀλλ' εἰς τὴν πρώτην ἐφοδὸν ἀπώλεσεν εἰκοσιτέσσαρας τῶν ἀνδριοτέρων αὐτοῦ Ἀλβανῶν πεσόντων ὑπὸ τῶν πυροβόλων τῶν ἔσωθεν ἀνθισταμένων χριστιανῶν.

(1) Ὁ Saci κατέλειπε *Lettres Chretiennes et Spirituelles* εἰς δύο τόμους μεταφράσεις τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῆς μνήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἄλλα ἔργα.

(2) *Siècle de Louis XIV.*

(1) Ἰδε προηγ. φυλλάξ. σελ. 179.

Μετὰ ταῦτα ὁ Βέης ἐπεμφε γυναῖκα Ἑλληνίδα εἰς τὸ σπήλαιον ἵνα ἀναγγεῖλῃ αὐτοῖς ὅτι «ἐὰν ἔλθωσι καὶ παραδώσωσι τὰ ὅπλα των δὲν θὰ πάθωσιν οὐδέν». Ἐκεῖνοι δὲ ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως ἐφόνευσαν τὴν ἀπεσταλμένην ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τὸν νεκρὸν αὐτῆς ἔρριψαν ἔξω τοῦ σπηλαίου.

Ἰδὼν ὁ Μωαμεθανὸς στρατηγὸς τοῦτο, ἔλαβε λίθον καὶ ἔρριψεν αὐτὸν εἰς τὴν εἰσοδὸν τοῦ σπηλαίου· ἀμέσως δὲ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἐμιμήθησαν τὴν πράξιν τοῦ ἀρχηγοῦ των, καὶ οὕτω τὸ μόνον ἀνοιγμα δι' οὗ εἰσῆρχετο φῶς καὶ ἀήρ εἰς τοὺς χριστιανούς κατακλείσθη ὀλοσχερῶς. Τὴν ἐπαύριον οἱ Ὀθωμανοὶ ἰδόντες ὅτι ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἀνεψύχθη μικρὰ ὀπή εἰς τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀνεγερθὲν τείχος, ἐπλήρωσαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ αὖθις τὴν ἐπιούσαν νυκτὰ ἀνεψύχθη ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων χριστιανῶν· αὕτη δὲ ἡ ἀπόπειρα τῆς κατακλείσεως τοῦ σπηλαίου ἐπανελήφθη πολλάκις. Παρατηροῦντες τέλος οἱ Τούρκοι ὅτι οἱ ἐν τῷ σπηλαίῳ χριστιανοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπορθηθῶσιν ἄλλως, συλλέξαντες ξύλα, ἔλαιον, ἄχυρα, θεῖον, ἔλαιοπυρῆνας, καὶ ὅ,τι ἄλλο καύσιμον εὗρον πρόχειρον, ἀντὶ τῶν λίθων ἔθεσαν ταῦτα πάντα παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ σπηλαίου καὶ ἔβαλον πυρ. Μέλαν νέφος καπνοῦ κατέκλεισε τοὺς εὐρεῖς τοῦ σπηλαίου θόλους, ὑφ' οὗς πλείστοι τῶν καταπλαγέντων χριστιανῶν ἦσαν συνηθροισμένοι. Ὁ δυσώδης καὶ πνιγερὸς καπνὸς ἐπλήρωσε τόσον ταχέως τὸ σπήλαιον, ὥστε πολλοὶ δὲν ἔλαβον καιρὸν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰς πολυπλόκους διαίρεσεις τῶν ἐσωτέρων μυχῶν αὐτοῦ. Ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ σύζυγος, ὁ πατήρ καὶ τὸ τέκνον μόλις ἠδυνήθησαν νὰ δώσωσι τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν πνιγόμενοι ὑπὸ τοῦ καπνοῦ καὶ μὴ δυνάμενοι ν' ἀρθρώσωσι τὸ ὕστατον «χαῖρε»!

Ὁ καπνὸς ὤθησεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ θαλάμου τῆς εἰσόδου ἕως ἐκεῖ ὅπου ἐνεχαράχθη διαγραφὴ τῆς ἀσβόλης ἥτις ἀμέσως ἐφῆγκτο τῆς δευτέρας καὶ μεγαλειτέρας οὐσης. Ἐνταῦθα πολλοὶ ἔπεσον, ἀλλ' οἱ πλείστοι ἔλαβον καιρὸν νὰ ὑποχωρῶσι διὰ τῶν στενῶν στοῶν ἔρποντες διὰ τῶν χειρῶν καὶ γονάτων πρὸς τὰς μικρὰς πλαγίας ὅπας τῶν ἀνωτέρω μυχῶν τοῦ σπηλαίου ἐλπίζοντες βεβαίως ὅτι ἐκεῖ θὰ ὑπεκφύγωσι τὴν μοῖραν ἥτις κατέβαλε τοὺς ἥπτον ἐνεργητικὸς αὐτῶν συνεταίρους.

Πλὴν φεῦ! καὶ αἱ στοαὶ αὗται, εἰς τὰς ὁποίας ἐρρίπτοντο, ἐπληροῦντο τοῦ καταστρεπτικοῦ καπνοῦ, καὶ τοιουτοτρόπως οἱ σωροὶ τῶν προσφύγων τῶν λαβόντων ὡς ἄσυλον τὰ ἐνδύτα βάρη τοῦ σπηλαίου ἀπέθανον ὡς καὶ οἱ λοιποὶ· καὶ μετ' ὀλίγα λεπτὰ ἀφ' ἧν ἄφθῃ ἡ ἐπικήδειος αὐτῶν πυρά, πάντες οὗτοι οἱ δυστυχεῖς χριστιανοὶ ἀπώλοντο. Διὰ τῆς ὑποταγῆς ἠδύναντο βεβαίως ν' ἀποφύγωσι τὸν τοιοῦτον πνιγερὸν θάνατον· ἀλλὰ πάντες ἦσαν πεπεισμένοι ὅτι ἐὰν οὗτοι παρεδίδοντο εἰς τοὺς ὀργίλους καὶ θηριώδεις ἐχθρούς, οἱ μὲν ἄνδρες ἔμελλον νὰ σφαγῶσιν, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα νὰ ἐξανδραποδισθῶσι

ὥστε οὐδὲν θαυμαστὸν, ἐὰν οὗτοι ἠρνήθησαν νὰ παραδεχθῶσι τὰς προταθείσας συνθήκας.

Οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Κρήτες Ὀθωμανοὶ, δόπιστοι περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς σατανικῆς αὐτῶν ἐπινοήσεως, παρέμενον μεθ' ὑπομονῆς ἑνδεκά ἡμέρας ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου. Οὗτοι εἶχον χριστιανὸν τινα αἰχμάλωτον ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀνδράποδον, διότι τοιοῦτους ἐθεώρουν ὅσους ἠχμαλώτιζον καὶ τοὺς ὁποίους κοινῶς ἔφερον εἰς τὰς ἀγορὰς τῶν πόλεων, καὶ ἐπώλουν αὐτοὺς ὡς σκλάβους· ὅθεν εἰς τοῦτον τὸν χριστιανὸν δοῦλον ἐχάριζον τὴν ζωὴν ὡς ἀμοιβήν, ἐὰν ἐλθὼν πληροφορηθῇ τι περὶ τῶν ἐν τῷ σπηλαίῳ ὁμοθησάντων αὐτοῦ. Οὗτος ἐκουσίως ἐδέχθη τὴν πρότασιν, καὶ πορευθεὶς μετὰ φόβου καὶ ἀγωνίας εἰς τὸ σπήλαιον, εὗρε μόνον τὴν σιωπὴν τοῦ τάφου, καὶ ἀμέσως ἐπιστρέψας ἀνήγγειλεν ὅ,τι εἶδεν. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἔτι ὑποπτοὶ περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς ἐκ τοῦ πυρὸς προελθούσης, καὶ φοβούμενοι παγίδα τινὰ ἢ δόλον, ἐὰν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἰσέλθωσιν εἰς τὸ σπήλαιον, ἔστειλον καὶ πάλιν αὐτὸν νὰ κομίσῃ ἐκεῖθεν ὅπλα τινα ὡς δείγμα τῆς ἀληθοῦς ἀγγελίας· οὗτος ἐξετέλεσε τὴν ἐπιταγὴν, καὶ τρεῖς ἡμέρας μετὰ ταῦτα οἱ Ὀθωμανοὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ σπήλαιον, ἐκγυμνῶσαντες καὶ λαφυραγωγῆσαντες τὰ θύματα τῆς θηριωδίας των.

Μετὰ τὴν σκηνὴν ταύτην εὐθὺς, διαμένοντος ἔτι τοῦ στρατηγείου τῶν Βέηδων εἰς Μελιδόνιον, ἔξ χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι εἶχον οἰκίους καὶ φίλους ἐν τῷ σπηλαίῳ, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ πόθου νὰ βεβαιωθῶσι περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ θανάτου, ἐπορεύθησαν νὰ ἴδωσι ἰδίους ὄμμασι τί συνέβη. Τρεῖς μὲν τούτων ἔμειναν ἔξω τοῦ σπηλαίου ὡς φρουροὶ διὰ νὰ δώσωσιν εἶδησιν ἐὰν τυχόν τις τῶν Ὀθωμανῶν ἔλθῃ, οἱ δὲ ἑτεροὶ τρεῖς εἰσῆλθον. Ὁ εἰς τούτων ἐκαλεῖτο Μανωλὶὸς Κερμεζάκης, οἱ δὲ ἄλλοι ἦσαν Μελιδιανοί, τῶν ὁποίων ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα κατέφυγον εἰς τὸ σπήλαιον. Τίς δύναται νὰ περιγράψῃ τὸ ἄλγος τούτων τῶν ἀτυχῶν ἀνδρῶν, ὅταν εἶδον κειμένους νεκρούς, καὶ μάλιστα γεγυμνωμένους καὶ αὐτῶν τῶν ἐνδυμάτων, ἐκείνους τοὺς ὁποίους μάτην ἐφαντάζοντο ὅτι, ἔμελλον νὰ σωθῶσιν ἀφ' οὗ ἄπαξ εἰσῆγαγον αὐτοὺς εἰς τὸ ἄσυλον τοῦτο.

Ἀπλῶς ἠδιήγησις τοῦ ἀποτελέσματος τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἐπισκέψεως ἐκφράζει ὁποία μεγίστη ἀπελπισία κατέλαβε τὴν καρδίαν των. Ἐπειδὴ ὁ μὲν τοσοῦτο καταπλάγη καὶ ἐτάκη πληροφορηθεὶς ἰδίαις αἰσθήσεσι τὴν ὀλεθρίαν ταύτην ἀλήθειαν, ὥστε ὁ δῦσμοιρος δὲν ἀνήγειρε πλέον τὴν κεφαλὴν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπέθανεν, ὁ δὲ ἕτερος καταληφθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ ἀθυμίας μετὰ εἴκοσιν ἡμέρας ἐτελεύτησεν ὁσαύτως.

Ὁ δὲ Μανωλὶὸς ὁ συνεταῖρος τούτων ζῇ ἔτι, ὅστις καὶ μοι ἀφηγήθη τὸ σπαραξικάρδιον τοῦτο συμβάν.

Ὅτε οἱ χριστιανοὶ ἐνεκατέστησαν καὶ πάλιν εἰς Μελιδόνιον, συνεσκέφθησαν μετὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου, ἐὰν εἴδει νὰ μετακομίσουν τοὺς ἐν τῷ σπηλαίῳ νεκρούς εἰς τὸ γενικὸν νεκροταφεῖον· τότε πρότεινε ν' ἀνεγερθῇ εὐγενέστερος τάφος ἐκείνου εἰς ὃν οὗτοι ἔπεσον, καὶ μόνον ὤφειλον ν' ἀποδώσωσιν ἐκείνους τὰς θρησκευτικὰς τελετάς, τὸ δὲ σπήλαιον καὶ τὴν μνήμην αὐτῶν εἰς τὴν ἱστορίαν.